

ANTONI KARAŚ CSsR, *Człowiek u podstaw odnowy teologii moralnej w ujęciu Bernarda Häringa*, Wydawnictwo Homo Dei¹, Kraków 2009, ss. 368

recenzja

Nie ulega wątpliwości, że Bernhard Häring (1912-1998) należy do najwybitniejszych teologów moralistów XX w. Trudno nie doceniać jego wkładu w nadanie refleksji moralnoteologicznej zdecydowanie chrystocentrycznego i personalistycznego charakteru. Pierwszy ze swoich podręczników teologii moralnej, zatytułowany *Das Gesetz Christi*, Häring rozpoczyna zdaniem, które może stanowić streszczenie jego poglądów na istotę teologii moralnej: *Normą, centrum i celem chrześcijańskiej teologii moralnej jest Chrystus. Nie ma innego prawa dla chrześcijan jak tylko sama Osoba Chrystusa.*

Jako członek Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela (redemptorystów), założonego przez św. Alfonsa Marię Liguoriego (1696-1787), czuł się szczególnie oddany dziełu odnowy katolickiej teologii moralnej. Postać św. Alfonsa, patrona spowiedników i „ojca” teologii moralnej jako samodzielnej dyscypliny teologicznej, ale także tradycja zgromadzenia redemptorystów stanowiły niewątpliwie istotne inspiracje do podjęcia studiów, których owocem jest rozprawa o. Antoniego Karasia CSsR. Autor, duchowy syn Alfonsa Liguoriego i zakonny współbrat o. Häringa, podjął się dzieła przybliżenia polskiemu czytelnikowi fragmentu spuścizny teologicznej niemieckiego redemptorysty.

Autor nie przedstawia wyczerpującej analizy koncepcji teologii moralnej Häringa, lecz bada jej antropologiczne podstawy. Antropologia moralnoteologiczna jest jednak na tyle fundamentalnym elementem całej koncepcji teologii moralnej, że analizy zawarte w rozprawie z konieczności prowadzą do ogólniejszych wniosków. Wyrobionemu w problematyce moralnoteologicznej polskiemu czytelnikowi Bernard Häring jest znany przede wszystkim z tłumaczenia pierwszego z jego sztandarowych podręczników teologii moralnej, wspomnianego *Das Gesetz Christi*, które ukazało się pod polskim tytułem *Nauka Chrystusa* w wydawnictwie Pallotinum w Poznaniu w latach 1963-1966. Sporadycznie ukazywały się polskie tłumaczenia także innych dzieł

¹ 30-523 Kraków, ul. Zamoyskiego 56, tel.: (012) 656-29-88, e-mail: wydawnictwo@redemptor.pl, www.homodei.com.pl.

oraz artykułów Häringa, jednak nawet pobieżny rzut oka na zgromadzoną przez Autora bibliografię wskazuje nie tylko na niezwykle bogactwo spuścizny pisarskiej wielkiego niemieckiego teologa, ale także na to, jak niewielki jej fragment znany jest polskiemu czytelnikowi.

Problematyka antropologiczna, chociaż wydaje się przynależeć raczej do badań filozoficznych, zajmuje także istotne miejsce w dociekaniach teologicznych. Teologia jest bowiem nie tylko naukowo uporządkowaną refleksją o Bogu, ale także dotyczy istoty człowieczeństwa, tak jak jawi się ono w świetle Bożego Objawienia. Sam Autor trafnie wyraził to na s. 95: *Uprawianie teologii moralnej zakłada wcześniejsze przyjęcie jakiejś koncepcji człowieka, czyli antropologii.*

Omawiana publikacja zawiera wstęp, cztery rozdziały oraz zakończenie. **Rozdział pierwszy**, pomyślany jako wprowadzający, obejmuje zarówno rys biograficzny niemieckiego moralisty, jak też kontekst, zarówno społeczno-kulturowy, jak i – przede wszystkim – teologiczny, jego teologicznych zapatrywań. Umiejscowieniu teologicznej myśli Häringa służy skrótowe omówienie rozwoju teologii moralnej aż do czasów współczesnych niemieckiemu myślicielowi. Szczególne uwzględnienie tzw. „teologii moralnej podręczników” ukazuje ówczesne zawężenie i skostnienie refleksji moralnoteologicznej, co pozwala lepiej zrozumieć gwałtowność wstrząsów okresu przed- i posoborowego, które w sposób szczególnie bolesny dotknęły tę dziedzinę wiedzy.

Życie Häringa przypadło na przełomowy okres w historii Kościoła. Wychowany w rodzinie katolickiej, Bernard Häring poznał zarówno pobożność, jak i teologię przedsoborową. Do istotnych wydarzeń, które niewątpliwie odcisnęły znaczące piętno na jego poglądach teologicznych, były przeżycia wojenne (był kapłanem wojskowym, przebywał m.in. w Polsce), udział w założeniu prowadzonej przez redemptorystów Akademii Alfonsjańskiej w Rzymie oraz praca dydaktyczna wykładowcy teologii moralnej na tejże uczelni (1951-1987), a także udział w charakterze doradcy teologicznego w obradach Soboru Watykańskiego II. Szczególnie to ostatnie wydarzenie wywarło duży wpływ na myśl teologiczną Häringa, który cały swój naukowy autorytet włączył w aktywne kształtowanie zmian posoborowych. Czas posoborowy przyniósł też konfrontację z Urzędem Nauczycielskim Kościoła, która zaogniła się szczególnie po włączeniu się Häringa do protestów przeciwko encyklice *Humanae vitae* w 1968 r. oraz po podpisaniu przez niego tzw. Deklaracji Kołońskiej w 1989 r. Deklaracja ta, będąca listem otwartym 163 wpływowych teologów katolickich, postulowała głębokie zmiany w dyscyplinie i moralności katolickiej.

Pierwszy rozdział omawianej publikacji zamyka analiza dotychczasowych prób interpretacji myśli teologicznej Bernarda Häringa, pomyślana nie tyle jako przegląd różnych opinii na temat wielkiego niemieckiego moralisty, ile raczej jako pokazanie głównych tematów jego spuścizny, które stały się przedmiotem komentarzy.

Rozdział drugi analizuje właściwe dla Häringa ujęcie osoby. Autor przekonująco pokazuje te aspekty refleksji antropologicznej, w których Häring pozostał wierny dotychczasowej tradycji, ale także te, w których dokonał istotnych modyfikacji i przesunięcia akcentów. Na szczególne podkreślenie zasługuje tu biblijny – i stąd głęboko chrystocentryczny – charakter refleksji antropologicznej Häringa. Osoba Jezusa Chrystusa, a wraz z nią głęboko sponsoryczny wymiar wymagań etycznych, będą dla niego zawsze stanowiły centrum całej koncepcji moralności. Dla Häringa Chrystus jest centrum moralności nie tyle jako formułujący nowe nakazy moralne, ile jako żywa *podstawa i miara wzajemnej miłości ludzi* (s. 104). O. Karaś ukazuje także inne istotne aspekty, które w ciągu lat coraz bardziej będą się wysuwały na czoło refleksji antropologiczno-moralnej niemieckiego moralisty. Należy do nich przede wszystkim podkreślenie egzystencjalnego wymiaru osoby, a wraz z nim jej głębokiego zakorzenienia w historii. Kierując się takim spojrzeniem, nie sposób traktować moralności jako gotowego systemu norm, raz na zawsze i we wszystkich szczegółach określającego zachowanie człowieka. Moralność ma charakter dynamiczny, a więc zarówno na poziomie subiektywnym, tzn. w życiu konkretnego wierzącego, jak też na poziomie obiektywnym, tzn. w refleksji moralnoteologicznej, istnieje rozwój poznania moralnego. Przy takim założeniu tym większe znaczenie przyznać należy dojrzałemu osądowi sumienia, którego zadaniem jest aplikacja ogólnych zasad moralnych do konkretnej sytuacji. Innym, na nowo docenionym przez Häringa wymiarem antropologii teologicznej jest wymiar wspólnotowy. Jako istota relacyjna, osoba ludzka potrzebuje wspólnoty nie tylko do swojego prawidłowego rozwoju psychofizycznego, ale także do adekwatnego poznania zasad moralnych. To we wspólnocie człowiek uczy się dojrzałości moralnej i osiąga moralną integralność sumienia, która pozwala mu być wiernym poznanej prawdzie. Taki pogląd pociąga za sobą konsekwencje w dziedzinie relacji między sumieniem pojedynczego wierzącego a nauczaniem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Nauczanie to, wraz z narastaniem jego osobistego konfliktu z Magisterium, będzie przez Häringa kontestowane coraz radykalniej.

W rozdziałach trzecim i czwartym Autor poddaje analizie najpierw implikacje Häringowskiej wizji antropologicznej w moralnym działaniu człowie-

ka, a następnie w wybranych zagadnieniach teologii moralnej. W **rozdziale trzecim** wiele miejsca poświęcono pogłębieniu zagadnienia sumienia. Analizy wypowiedzi B. Häringa ukazują wyraźnie z jednej strony głęboką wiedzę niemieckiego moralisty, który z wielką erudycją sięga do skarbcza wielowiekowej refleksji na ten temat, widać jednak także wyraźnie pewien brak koherencji w próbie zintegrowania przez niego problematyki sumienia w jedną spójną całość. Wielki nacisk niemiecki moralista kładzie na zagadnienie opcji fundamentalnej, która jego zdaniem musi zostać bardziej doceniona w analizie czynu ludzkiego, by moralność nie koncentrowała się jedynie na ocenie poszczególnych uczynków, ale brała pod uwagę całość życia i nastawienia osoby.

Analizy zamyka **rozdział czwarty**, w którym ukazane zostały wielkie tematy teologii moralnej fundamentalnej widziane w perspektywie Häringowskiej antropologii teologicznej. Z analiz przebiega niezwykła dynamika, jaka charakteryzowała teologiczną twórczość niemieckiego moralisty. Głęboki personalizm i docenienie niepowtarzalnego wezwania chwili obecnej – kairosu – skłoniły Häringa do zaproponowania koncepcji chrześcijańskiej etyki sytuacyjnej. Miał on oczywiście świadomość, że taka propozycja musi wywołać sprzeciw krytyków, zarzucających mu odejście od wymagań Ewangelii na rzecz subiektywizmu etycznego. Häring sam formułuje ten zarzut, jeszcze zanim uczynią to jego krytycy, i próbuje go odeprzeć.

O. Karaś podkreśla w swojej rozprawie nowość ujęcia B. Häringa, szczególnie w odniesieniu do koncepcji prawa naturalnego. Wprowadzenie kategorii historyczności sprawia, że rozumienie prawa naturalnego staje się bardziej dynamiczne. Häring postuluje przy tym istotne rozróżnienie, które od tamtego czasu weszło na stałe do refleksji moralnoteologicznej: chodzi o odróżnienie niezmiennych norm fundamentalnych od zmiennych, bo uzależnionych od czasów i okoliczności, norm kategoryalnych. Innym wartym podkreślenia aspektem moralnoteologicznej refleksji Häringa, dostrzeżonym przez Autora, jest jego spojrzenie na istotę grzechu. Również w tej dziedzinie dostrzec można znaczenie dynamiki rozwoju osobowego pojedynczego wiernego, co nie pozwala na zbyt szablonowe podejście do kwestii grzechu, ale nakazuje precyzyjne rozróżnienie między aspektem podmiotowym i przedmiotowym. Czwarty rozdział rozprawy Autor zamyka krótkim omówieniem głównych punktów sporu między Bernardem Häringiem a Kongregacją Nauki Wiary. Kontrowersje, które spowodowały krytyczne stanowisko Magisterium, dotyczyły przede wszystkim kompetencji Urzędu Nauczycielskiego Kościoła w dziedzinie moralności i jego relacji do sumienia wierzących, szczególnie w dziedzinie antykoncepcji, jak też statusu powtórnie zaślubionych wiernych po cywilnym rozwodzie.

Wyniki swoich badań Autor formułuje w **zakończeniu**. Bilans ten jest wyraźnie pozytywny, chociaż Autor dostrzega także słabsze punkty i braki antropologiczno-moralnych poglądów Häringa. Podkreślenie roli sumienia, chrystocentryczne ukierunkowanie moralności, docenienie aspektu personalistyczno-egzystencjalnego, a także podkreślenie relatywnej, tzn. odnoszącej się jedynie do fundamentalnych zasad (a nie norm kategoryalnych), niezmienności prawa naturalnego – to zdaniem Autora główne atuty dorobku naukowego Bernarda Häringa. Omawiana publikacja została uzupełniona o wielojęzyczną, obszerną bibliografię, która ma dużą wartość badawczą, stanowiąc materiał do ewentualnych dalszych dociekań.

Z niektórymi uwagami i wnioskami Autora niniejszej publikacji można by polemizować. W pewnych miejscach książki odnosi się wrażenie, że unika on krytycznej dyskusji z tezami Häringa, starając się raczej o harmonizację, miejscami odrobinę naciąganą. Jednak zbyt pospieszne próby wygładzenia zasadniczych elementów sporu o kształt teologii moralnej nie odzwierciedlają radykalizmu poglądów niemieckiego teologa.

Książka o Karasia jest niewątpliwie pracą dojrzałą, uwieńczeniem starannego studium myśli o Bernarda Häringa. Trzeba przyznać, że Autor trafnie i dogłębnie zrekapitulował jego antropologiczno-moralną refleksję. W szeregu miejsc rozprawy pojawiają się uwagi krytyczne, rzeczowo wskazujące na to, że u Häringa nie można doszukiwać się dopracowanej pod względem naukowym koncepcji antropologicznej (s. 126). Ukazanie obecnej w myśli niemieckiego moralisty zmiany perspektywy teologii moralnej z koncentracji na akcie moralnym ku ludzkiej osobie oraz kształtowanej przez nią wspólnocie należy niewątpliwie do istotnych walorów omawianej publikacji.

Autor w przekonujący sposób ukazał odzwierciedlone w pracach Häringa okosoborowe spory wokół koncepcji moralności chrześcijańskiej i coraz wyraźniej zarysowujące się przekonanie, że *we własnym sumieniu, a więc w swej najgłębszej, przez Boga stworzonej, istocie, w swoim sercu, w swojej duszy, człowiek jest wezwany przez swego Stwórcę do jedności i całości* (s. 108).

Marian Machinek MSF

Ks. dr hab. Marian Machinek, profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, jest kierownikiem Zakładu Teologii Moralnej na Wydziale Teologii tegoż uniwersytetu, wykłada także w Wyższym Seminarium Duchownym Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim k/ Konią. Jest też redaktorem naczelnym periodyku „Forum Teologiczne” – rocznika naukowego Wydziału Teologii UWM w Olsztynie.